

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БАСАЙ В. Д.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики,
заслужений юрист України
(Європейський університет)

УДК 343.14

ПОХІДНІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Стаття присвячена дослідженню поняття та видів похідних доказів у кримінальному процесі. Аналізуються підходи вчених до визначення поняття похідних доказів, на підставі чого наводиться авторська їх дефініція. З урахуванням норм Кримінального процесуального кодексу України окреслюються види похідних доказів.

Ключові слова: похідні докази, показання, речові докази, документи, кримінальне провадження.

Статья посвящена исследованию понятия и видов производных доказательств в уголовном процессе. Анализируются подходы ученых к определению понятия производных доказательств, на основании чего приводится их авторская дефиниция. С учетом норм Уголовного процессуального кодекса Украины определяются виды производных доказательств.

Ключевые слова: производные доказательства, показания, вещественные доказательства, документы, уголовное производство.

The article is dedicated to the research of the concept and types of derivative evidences in the criminal process. The approaches of scientists to the definition of the concept of derivative evidences are analyzed, on the basis of which the author's definition of their concept is given. Taking into account the norms of the Criminal Procedural Code of Ukraine, the types of derivative evidences are outlined.

Key words: derivative evidences, testimony, material evidences, documents, criminal proceedings.

Вступ. Кримінальне процесуальне доказування є розумово-практичною діяльністю суб'єктів доказування, спрямованою на збирання, перевірку й оцінку доказів. Здійснення кримінального процесуального доказування є неможливим поза використанням доказів, значна частина яких є похідними. Зокрема, законодавець закріплює можливість використання похідних доказів, що містяться у показаннях (ч. 2 ст. 23, ст. 97, ч. 5 ст. 225 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України)), речах (ч. 2 ст. 105 КПК України) і документах (ст. 104, ч. 2 ст. 105 КПК України). Можливість використання похідних доказів зумовлена певною специфікою, пов'язаною як із необхідністю правильного розуміння їх поняття та сутності, так і з притаманними їм перевірці й оцінці особливостями.

Дослідженню теоретичних питань, пов'язаних зі здійсненням загальної характеристики кримінального процесуального доказування, і практичних проблем збирання, перевірки та оцінки доказів присвячено праці таких учених-процесуалістів: Ю.П. Аленіна, Р.А. Бостанова, І.В. Гловюк, Ю.М. Грошевого, З.Т. Гулкевича, А.П. Запотоцького, О.В. Капліної, Ф.М. Кудіна, В.К. Лисиченка, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, С.М. Стахівського, О.Г. Шило, М.Є. Шумила та інших. Водночас лише окремі науковці зверталися до дослідження специфіки похідних доказів та особливостей їх формування і використання у кримінальному процесі. У зв'язку із цим на сьогодні поняття похідних доказів залишається спірним, їх види підлягають уточненню з урахуванням норм КПК України і сформованої слідчої та судової практики, а особливості формування та використання похідних доказів – розкриттю на основі норм КПК України.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття поняття та видів похідних доказів у кримінальному процесі України.

Результати дослідження. Поняття похідних доказів у доктрині кримінального процесу тлумачиться доволі неоднозначно.

Так, одна група вчених характеризує поняття похідних доказів шляхом вказівки на джерело відомостей, які становлять зміст доказу. Так, М.С. Строгович визначає їх як докази, отримані не з першоджерела, а «з інших рук» [1, с. 374]. Аналогічну позицію відстоює Т.В. Варфоломєєва, на думку якої похідними є докази, які містять відомості, отримані з іншого джерела [1, с. 4].

Друга група вчених визначає аналізоване поняття шляхом встановлення зв'язку відомостей, які формують зміст доказу, з їхнім джерелом за допомогою наявності проміжного носія доказової інформації. Зокрема, А.Б. Венгеров указує, що похідний доказ є проміжною ланкою між первинним доказом і суб'єктом доказування [3, с. 515–516]. Схожу позицію займає В.А. Лазарева, на думку якої похідні докази – це докази, отримані від проміжного носія інформації [4, с. 195]. Більш конкретизована така позиція викладається М.О. Громовим, С.О. Полуніним і С.О. Курушиним, які розглядають похідні докази як такі, що відобразили на собі встановлювані обставини опосередковано, тобто через певний інший доказ або інший носій інформації, який не залучений у кримінальний процес, але мав можливість (хоча б теоретично) такого залучення [5].

Третя група вчених розкриває поняття похідних доказів шляхом встановлення зв'язку відомостей, що формують зміст доказу, з фактами, доказом яких вони виступають. Так, О.С. Александров і Р.А. Бостанов зазначають, що похідні докази потрібно розуміти крізь призму поняття факту, а саме як інформацію, неодноразово проінтерпретовану декількома суб'єктами, тобто порівняно з первинним доказом він є суб'єктивним, а інтерпретаційний фактор у ньому присутній більшою мірою [6, с. 42]. На підставі цього Р.А. Бостанов визначає похідні докази як відомості, що встановлюють обставини справи за допомогою інформації, що міститься у первинному джерелі [7, с. 255].

Аналізуючи наведені підходи вчених до визначення поняття похідних доказів, варто погодитися з позицією Р.А. Бостанова, на думку якого з дуалістичної природи доказів випливає, що їхній похідний характер зумовлюється двома причинами, перша з яких пов'язана із джерелом, матеріальним носієм інформаційного повідомлення, а друга – зі змістом повідомлення, його розумінням (інтерпретацією) [8]. Похідний характер доказів, з одного боку, відображає їх зв'язок зі змістом первинної доказової інформації, об'єктивні та суб'єктивні причини їх формування, а з іншого – вказує на притаманність їм доказового значення за рахунок наявності у них власного змісту. Таким чином, похідні докази є фактичними даними, отриманими у передбаченому КПК України порядку, що опосередковано відображають наявність чи відсутність фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Поряд із первинними похідні докази відіграють важливу роль у кримінальному процесуальному доказуванні. Як зауважує І.Г. Івасюк, значення похідних доказів виражається, по-перше, у тому, що вони слугують засобами виявлення першоджерел, тобто первин-

них доказів. Завдяки властивості похідних доказів вказувати на їх першоджерело слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд сприймають і досліджують у кримінальному провадженні первинну інформацію. Виявлення за допомогою похідних відомостей первинних доказів, які за своєю природою є прямими, за умови їх достовірності, сприяє реалізації завдань кримінального провадження. По-друге, похідні докази замінюють у багатьох випадках початкові фактичні дані, які через різні об'єктивні причини не можуть використовуватися суб'єктами, що здійснюють кримінальне провадження. По-третє, велике значення мають похідні докази під час спільного використання їх із початковими фактичними даними, де в одних випадках вони підкріплюють їх, у других – вказують на їх недостовірність, а в третіх – заповнюють собою первинну інформацію [9, с. 260–261].

Види похідних доказів підлягають виокремленню згідно з нормами КПК України, присвячених врегулюванню процесуальних джерел доказів. При цьому потрібно враховувати форми похідних доказів, які запропоновані у доктрині кримінального процесу. Так, Р.А. Бостанов обґрунтовано виділяє дев'ять форм похідних доказів: 1) особистий доказ може бути переданий за допомогою або особистого, або письмового, або речового доказу; 2) письмовий доказ може бути переданий за допомогою або письмового, або особистого, або речового доказу; 3) речовий доказ може бути переданий за допомогою або речового, або письмового, або усного доказу [8].

1. Показання. Показаннями із чужих слів є відомості про факти, які надані в усній або письмовій формі під час допиту учасниками кримінального провадження (свідками, потерпілими, підозрюваними), які безпосередньо не сприймали обставини, що мають значення для кримінального провадження. До таких належать: 1) показання, які надаються учасником кримінального процесу зі слів інших осіб, зокрема зі слів учасників кримінального провадження (свідка, потерпілого, підозрюваного); 2) показання, які надаються учасником кримінального процесу на основі прочитаного ним тексту.

Основну частину показань як похідних доказів становлять показання із чужих слів, які визначаються законодавцем як висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи (ч. 1 ст. 97 КПК України). Формування таких показань відбувається на основі первинного джерела з можливістю їх подальшої фільтрації та зміни учасником кримінального провадження під впливом суб'єктивних факторів. У зв'язку із цим у доктрині кримінального процесу звертається увага на необхідність їх отримання та використання лише у таких випадках: 1) коли значимість такого доказу надає додаткову та єдину можливість суду встановити істотні обставини для кримінального провадження, а також коли без наявності такого доказу неможливо довести необхідну обставину для провадження; 2) якщо використання такого доказу є виправданим у ситуації відсутності первинних доказів або їх сумнівності; 3) коли первинний доказ втрачений або його неможливо отримати; 4) коли за допомогою показань із чужих слів є можливість віднайти інші докази, до яких потрібно звернутися для перевірки фактів, що мають значення для провадження; 5) коли дані, отримані із чужих слів, можуть слугувати засобом перевірки інших доказів кримінального провадження; 6) коли показання із чужих слів можуть використовуватися як засіб заміни первинного доказу [10, с. 264].

2. Документи. Документами як похідними доказами є спеціально створені для збереження інформації матеріальні об'єкти, що містять зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо та опосередковано відображають відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. До них у доктрині кримінального процесу відносять такі види документів: 1) документи, які повністю відтворюють зміст документа-першоджерела фактичних даних (дублікати документів, копії документів); 2) документи, які частково відтворюють зміст документа-першоджерела фактичних даних (виписки, витяги з документів, реєстри, компіляції, узагальнення документів); 3) документи посвідчувального характеру, які відображають повідомлення певних осіб (довідки, характеристики, інші документи, які засвідчують наявність або відсутність тих чи інших фактів); 4) протоколи слідчих (розшукових) дій, які

складені у процесі досудового розслідування, протоколи слідчих (розшукових) дій, проведених під час судового провадження у порядку ст. 333 КПК України, а також додатки до таких протоколів (за умови, що останні є документом, а не речовим доказом) [13, с. 242]; 5) електронні носії інформації, отриманої або скопійованої з інших електронних носіїв інформації під час провадження слідчих дій [14, с. 108].

Отримання та використання документів як похідних доказів доречно у таких випадках: 1) оригінал документа втрачений або знищений; 2) документи характеризуються значним обсягом, у зв'язку із чим існує необхідність у здійсненні виписок, витягів, реєстрів, копій, узагальнень; 3) існує необхідність у відображенні повідомлення певних осіб за допомогою довідок, характеристик та інших документів, які засвідчують наявність або відсутність тих чи інших фактів; 4) результати слідчих (розшукових) дій зафіксовані за допомогою протоколів; 5) інформація отримана під час слідчих (розшукових) дій шляхом копіювання з електронного носія інформації.

3. Речові докази. Як зазначає Т.В. Варфоломеева, похідними речовими доказами є матеріальні фізичні моделі первинних речових доказів, які безпосередньо відтворюють істотні ознаки останніх і слугують для їх заміни у процесі доказування. Вони передають необхідну інформацію про початковий матеріальний доказ і представлені у процесі доведення як самостійні джерела доказів [2, с. 10]. Відповідно до ч. 2 ст. 105 КПК України, до похідних речових доказів належать спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів і речей, зліпки та інші матеріальні моделі предметів. При цьому, як указує С.О. Ковальчук, не можуть бути визнані похідними речовими доказами: 1) предмети-аналоги; 2) зразки для експертизи [11, с. 178–179].

Учені неодноразово звертають увагу на доцільність отримання та використання похідних речових доказів у випадках, коли: 1) необхідно зберегти ознаки, які мають істотне значення, з урахуванням мінливості об'єкта; 2) необхідно зберегти сам об'єкт, досліджуючи його властивості на копіях; 3) існують особливі властивості речового доказу (громіздкість, крихкість, невіддільність від навколишнього середовища, неможливість тривалого зберігання тощо), що призводить до необхідності огляду у судовому засіданні тільки похідних речових доказів [12, с. 642]; 4) у новому матеріалі, з якого складається похідний речовий доказ, краще, ніж в оригіналі, проявляється і сприймається доказова інформація; 5) первинний речовий доказ був отриманий не під час слідчої дії, а приватною особою, яка є суб'єктом доказування [8].

Висновки. Отже, варто зазначити, що похідні докази є фактичними даними, які отримані у передбаченому КПК України порядку та опосередковано відображають наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Видами похідних доказів є: 1) показання, які надаються учасником кримінального процесу зі слів інших осіб, зокрема зі слів учасників кримінального провадження (свідка, потерпілого, підозрюваного, а також показання, які надаються учасником кримінального процесу на основі прочитаного ними тексту); 2) документи, до яких належать дублікати документів, копії документів, виписки, витяги з документів, реєстри, копії, узагальнення документів, протоколи слідчих (розшукових) дій, а також електронні носії інформації, які містять інформацію, отриману під час проведення слідчих (розшукових) дій з інших електронних носіїв; 3) речові докази, до яких належать спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів і речей, зліпки та інші матеріальні моделі предметів, за винятком предметів-аналогів і зразків для експертизи.

Список використаних джерел:

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. Москва: Наука, 1968. Т. 1. 470 с.
2. Варфоломеева Т.В. Производные вещественные доказательства. Москва: Юридическая литература, 1980. 48 с.
3. Венгерова А.Б. Теория государства и права: учебник для юрид. вузов. Москва: Новый Юрист, 1998. 622 с.

4. Лазарева В.А. Проблемы доказывания в современном уголовном процессе России: учеб. пособие. Самара: Самарский университет, 2007. 303 с.
5. Громов Н.А., Полушин С.А., Курушин С.А. Об использовании результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам. Право и политика. 2006. № 3. URL: <http://center-bereg.ru/m3644.html>.
6. Александров А.С., Бостанов Р.А. Использование производных доказательств в уголовном процессе. Москва: Юрлитинформ, 2013. 320 с.
7. Бостанов Р.А. Использование в доказывании по уголовному делу производных доказательств. Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. 2010. № 1(12). С. 255–257.
8. Бостанов Р.А. Использование производных доказательств в уголовном судопроизводстве России: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2012. 31 с. URL: <http://www.iuaj.net/node/946>.
9. Івасюк І.Г. Значення похідних доказів для кримінально-процесуального доказування: питання теорії та практики. Актуальні проблеми держави і права: збір. наук. праць / ред. кол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Др'юмін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін та ін. Вип. 70. Одеса: Юридична література, 2013. С. 256–262.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.
11. Ковальчук С.О. Похідні речові докази у кримінальному процесі України. *Právna veda a prax v treťom tisícročí: zborník príspevkov z Medzinárodnej vedeckej konferencie (Košice, Slovenská Republika, 27–28 február 2015)*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. P. 177–179.
12. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Р.С. Белкин, А.И. Винберг, В.Я. Дорохов, Л.М. Карнеева и др.; ред. кол.: Н.В. Жогин (отв. ред.) и др. Москва: Юридическая литература, 1973. 736 с.
13. Ковальчук С.О. Фактичні дані, що містяться у документах, як похідний доказ та межі їх використання у кримінальному провадженні. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. Вип. 2 (5). С. 235–244.
14. Галяшин Н.В. Англосаксонская модель производных доказательств (hearsay) и возможности ее использования в российском уголовном судопроизводстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2016. 237 с.

